

Fogelstad-skolan, startad av en grupp kvinnor från Frisinnade Kvinnors Riksförbund (senare Svenska Kvinnors Vänsterförbund) kom att betyda mycket för de arbetarkvinnor som deltog i kurserna — till dem hörde Moa Martinsson. Hjärdis Levin, som forskat om Fogelstad och dess ägare Elisabeth Tamm, skriver här om

Den kvinnliga medborgarskolan på **FOGELSTAD**

Elisabeth Tamm, ägarinna till godset Fogelstad i Södermanland invaldes som en av de fem första kvinnliga ledamöterna i Sveriges riksdag år 1921. Hon hade varit en ivrig anhängare i kampen för kvinnlig rösträtt, men insåg efter en tid i riksdagen, att kvinnornas rösträtt inte var mycket värd, om de inte också kunde utnyttja den; dvs aktivt delta i det politiska arbetet.

Redan sommaren 1922 samlades en skara kvinnor på Fogelstad för att hålla en kurs för kvinnor. Initiativtagarna var förutom Elisabeth Tamm själv, läraren Honorine Hermelin, socialläkaren Ada Nilsson, författarinnan Elin Wägner och Sveriges första yrkesinspektris och tillika riksdagsledamot Kerstin Hesselgren. Till kursen inbjöds kvinnor uteslutande ur Frisinnade Kvinnors Riksförbund, en förening som bildats av liberala kvinnor vid första världskrigets utbrott, för att kämpa "Mot krigspsykos, för demokrati och för kvinnornas likställdhet". Frisinnade Kvinnors Riksförbund blev så småningom Svenska Kvinnors Vänsterförbund.

Kursen pågick under drygt fyra veckor. Den betraktades av de flesta deltagare som en engångsföreteelse, men Elisabeth Tamm hade stora planer i huvudet. När hon lämnat riksdagen år 1924 började hon förbereda startandet av en

permanent skola för kvinnor.

Den kvinnliga medborgarskolan öppnade sina portar sommaren 1925 med Honorine Hermelin som rektor och kom att bestå under c:a trettio års tid. Till skillnad från den skurkursen stod den öppen för alla åsiktsriktningar och blev på så sätt den praktiska tillämpningen av Frisinnade Kvinnors starka understrykande av personlighetens betydelse, i ett samhälle där alla bör ha lika rätt och ansvar. På försättsbladet till en broschyr som man gav ut i slutet av år 1926 står det:

— Skolan vill ge sitt bidrag i arbetet för att bakom vårt medborgarskap måtte stå självständiga och ansvarsfyllda människor.

Skolan måste arbeta genom att samla människor från olika arbetsfält och livsområden, från landsbygd och städer, till gemensamma studier och ömsesidigt utbyte. Den vill söka sambandet mellan handens, hjärnans och hjärtats arbete, mellan hemmets värld och samhället, mellan den enskilde och det allmänna.

År 1935 skrev Honorine Hermelin:

— Då Kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad startade, var det för mig ännu mycket oklart vad en sådan skola egentligen skulle komma att innebära.

Dess syftemål och valet av "undervisningsämnen" var klart. Och dessutom var fullkomligt klar den aspekten, den önskan att skolan måtte kunna bli en fristad, ett lufthål i denna värld av isolering bakom skiljande murar — klassmurar, åsiktsmurar, yrkesmurar, partimurar — så att man om möjligt där skulle kunna dra ett djupt och fritt andedrag endast och allena i egenskap av människa-medborgare.

(Fogelstadsskolan har under årens lopp också kallats kommunistisk, socialdemokratisk, frisinnad, metafysisk och borgerlig.) — Att denna skola kom att bli kvinnlig hörde ju samman med det nyvunna kvinnliga medborgarskapet.

Kursdeltagarna kom från alla delar av landet och ur alla samhällsklasser. Inte minst var arbetarklassens kvinnor representerade. Under perioden 1925—1934 var 127 av 646 deltagare industriarbeterskor. Många kvinnor har sagt om sin tid på Fogelstad, att det var en av de mest oförglömliga perioderna i deras liv. Andra kände sig inte riktigt hemma. De fann miljön aristokratisk och klasskillnaden mellan lärare och deltagare stor. För Moa Martinsson blev emellertid Fogelstad en verklig vändpunkt i livet. Hon skriver

därom i sin bok "Jag möter en diktare":

— Här togs nya skikt i min hjärna i bruk. Det jag läst och lärt på egen hand borta i torpet kom till nytta. Jag fick resonans för det jag talade om. Mina små talanger, både praktiska och rent litterära, kom till sin rätt, mina praktiska i skolans kök och trädgård, till och med vid värfisket, min beläsenhet i lärosalen. Stora luckor hade jag i min uppfostran, litterärt och akademiskt sett. Men det fanns stora luckor i de bildades vetande också, vad gällde samhället och anonymt folk, så det jämnade ut sig...

Jag hade stannat borta så länge att jag fått perspektiv på mitt hem och fått en obetvinglig längtan till tystnad och ensamhet, till mina barn, till vanda ting. Jag visste att min räddning varit att jag fått vistas bland dessa vettiga, vänliga människor på Fogelstad och därtill fått röna så stor välvilja från arbetarhåll. Men ångesten och längtan drev mig hem.

Meningen med skolan var att göra kvinnorna samhälls-

medvetna. Kurserna dominerades därför av historia, medborgarkunskap och praktisk psykologi. Tillfällena till diskussioner och meningsutbytet var många. Rikliga tillfällen till sång och musik gavs. Muntlig framställningskonst, gymnastik och rytmik fanns också på schemat. Några exempel på föreläsningssämnena: "Vår nuvarande äktenskapslagstiftning", "Lösdrivarlagen", "Gift kvinnas förvärsvarbete", "Släktlivet och de politiska linjerna", "Själens åldrar". Skolans arbete gav utslag i det politiska livet. Under en period hade åtta av riksdagens arton kvinnor varit kursdeltagare på Fogelstad.

Skolans grundarinna kunde inte personligen ägna så mycket tid åt skolan. Men ibland kom hon till eftermiddagskaffe eller bjöd upp "kursarna" till sig. En tradition blev de avslutningsmiddagar som så gott som varje år gick av stapeln i stora huset. Då stod borden dukade med damstservetter, slipade glas. Efterrätten åts på förgyllda tallrikar. Visst förekom det att någon kunde ifrågasätta det demokratiska i en sådan ståt. Och en gång kom en

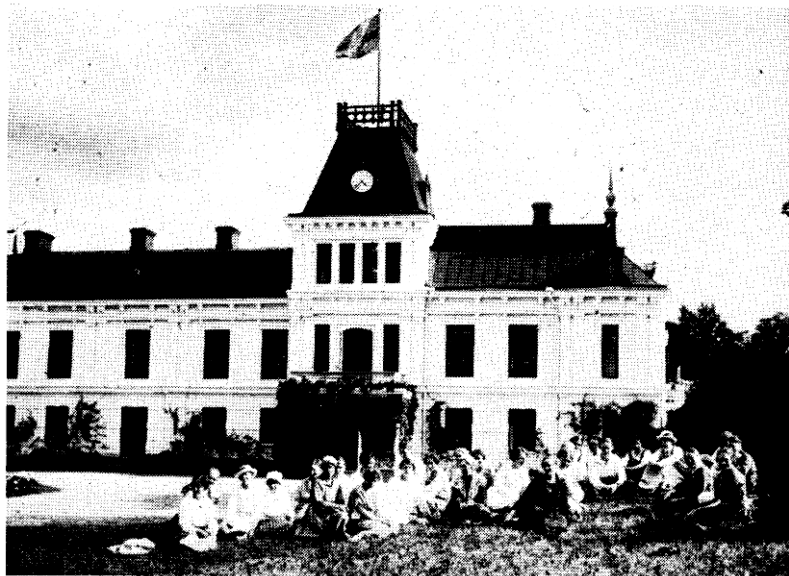
kursdeltagare in i biblioteket på Fogelstad och utbrast vid åsynen av alla böcker runt väggarna: — När det blir revolution skall jag läsa alla de här böckerna. — Elisabeth Tamm pekade med en elegant handrörelse på hyllorna och sade: — Det går bra att börja med detsamma. — Kanske kan man fatta hennes handlingssätt som att hon ville dela med sig utan revolution.

Elisabeth Tamm ställde till skolans förfogande den förutvarande inspektorsbostaden, ett hus från slutet av 1700-talet med tillhörande trädgårds- och parkområde.

I det vita tvåvåningshuset, som är beläget endast en kort sträcka från huvudbyggnaden, inreddes femton rum för att ta emot kursdeltagare. Gårdens snickare gjorde möbler och köksutrustning. Så blev skolan ett hem. Böcker strömmade in i hundratal efter en vädjan av Honorine Hermelin i tidningen Tidevarvet. Så småningom inredde Elisabeth Tamm en föreläsningssal på mejeriets vind. Man kallade den "festsalen" därför att den ingav en sådan speciell stämning. En vit trätrappa, ledde upp till vinden; ett stort ljust utrymme. Ytterligare en halv trappa ledde upp till festsalen. På var sin sida om trappan stod alltid två jättelika kopparkrukor med färska blommor. Varje dag lastades skottkärror fulla med blommor för skolans räkning, men inte alltid till trädgårdsmästarens förtjusning.

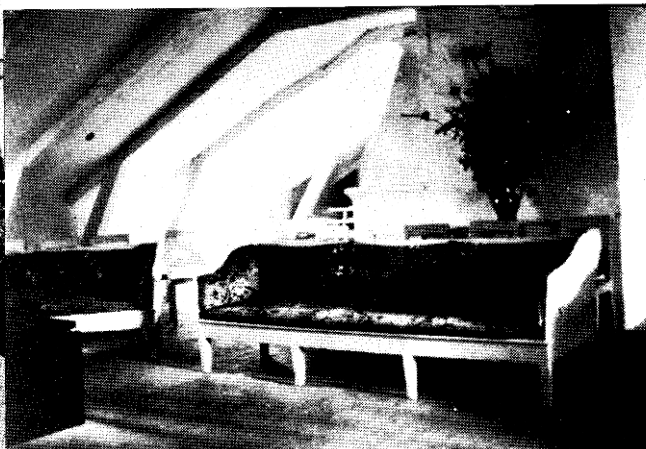
"Festsalen" var inredd med tre soffor klädda i blommigt tyg på turkosblå botten. En vitkalkad spis i mitten. Flera rader av ljusblå bänkar runt omkring. Åtskilliga "kursare" har berättat om de intressanta föreläsningar de tagit del av sittande på de blåmålade bänkarna i långa rader i den stora salen. Särskilt starkt intryck gjorde Honorine Hermelins dramatiska

Första kursen på Fogelstad 1922, som blev den egentliga upptakten till skapandet av medborgarskolan.

"Konstellationen på Fogelstad": fr v Elisabeth Tamm, Ada Nilsson, Honorine Hermeline, Elin Wägner och Kerstin Hesselgren (sittande). Nedan: Festsalen på Fogelstad med dess blå soffor som fyllde kursdeltagarna med en känsla av "högtid och frihet".

föreläsningar om franska revolutionen.

För oss senare tiders kvinnor kanske det kan vara svårt att förstå den hänförelse och stämning som denna festsal väckte. Men om man tänker sig in i, att en stor del av de kvinnor som var där kom från smutsiga och bullriga arbetsplatser och kanske för första gången i sitt liv hade möjlighet att sätta sig ner och bara lyssna och att det för många var den enda semester de någonsin haft från stora familjer och stökigt hushållsarbete, så kanske man bättre förstår den känsla av högtid och frihet som uppfyllde många av dem. Man får heller inte glömma att för många var det en helt ny värld som öppnades; de fick veta och höra saker som de aldrig kunnat drömt om att få kunskap om. Att sedan få sätta sig till bords och äta, i Sörmlands regementets avlagda officerstält även det smyckat med blommor, utan att själv behöva laga maten, måste ha varit en ljuvlig avkoppling för mången trött arbetarkvinna.

Att skolan leddes av borger-

liga kvinnor, att den var ett initiativ grundat på privat rikedom och att den kanske av många uppfattas som en form av välgörenhet, förringar inte det värde som den utgjorde för de individuella kvinnor, för vilka den var enda möjligheten i livet till kontakt med en värld utanför deras egen arbetsamma och slitsamma tillvaro. Den kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad kan kanske betraktas som ett utslag av överklassens dåliga samvete, men man måste sätta in den i sitt historiska sammanhang. Många institutioner som senare övertagits av arbetarrörelsen, stat eller kommun har från början varit borgerliga initiativ. Den borgerliga kvinnorörelsen i Sverige leddes av överklassens kvinnor och man får inte glömma att även de var drabbade av manssamhällets orättvisor. Elisabeth Tamm erfor det i högsta grad när hon som nybliven godsägarinna inte hade de politiska rättigheter som hennes manliga anställda hade. Att dessa borgerliga kvinnor inte verkade för en total omvandling av

samhället berodde ju på deras klasstillhörighet. Att den Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad utgjorde ett led, om än begränsat, mellan den totala politiska okunnigheten hos kvinnorna och den rätt till utbildning som de så småningom erkänts, kan inte förnekas.

Den Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad lade ner sin verksamhet år 1954 efter en nästan trettioårig period av idogt arbete. Man lade ner den utan sentimentalitet. Den hade fyllt sitt värv ansåg man.

"Det här var en ovanligt bra kurs", sade man, "nu slutar vi".

På mejerivinden står ännu idag de blåblommiga sofforna, om än med urblekt tyg. De blå bänkarna står på samma sätt som en gång för länge sedan. Ordförandeklubban ligger ännu på bordet. Några teckningar av Siri Derkert har glömts kvar. Taffeln står i ett hörn och sångböcker ligger i travar påminnande om några kvinnors önskan att också få sjunga sig in i en ny tid. ■